

Ruplove razprave Prva prekm. knjiga nima tu kaj iskati; Razprave SAZU pa navajamo po razredih in letnikih.

Med svobodnimi leposlovci, doma v Prekmurju, ni omenjen Lojze Kozar s petimi knjigami, pesmimi itn., ki je uvedel Goričko v pripovedništvo, medtem ko se ni izmuznil marsikateri avtor z eno knjigo, s spomini, intervjuji itn. Še bolj čudno je, da nima gesla Ivan Škafar, ki je naveden pri več geslih v istem leksikonu s svojo Bibliografijo prekm. tiskov (SAZU), z razpravami o posameznih pisateljih v SBL in drugod, z objavo korespondence M. Küzmiča v SR, z odkritjem hrvaške Mekinićeve pesmarice (gl. SBL pod Š. I.) ter vrsto zgodovinskih razprav.

Avtorji gesel se tudi niso domenili, ali bodo navajali pri prevodih vsaj nekatera imena tujih pisateljev, ker tudi pri prekmurskih prevajalcih iz madžarščine niso enotni.

Vilko Novak
Ljubljana

OSEMNAJSTI ZVEZEK LITERARNEGA LEKSIKONA

Dimitrij Rupel, Literarna sociologija. Znanstvenoraziskovalni center in Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede pri SAZU, Ljubljana 1982, 115 str.

Definicija naslovnega gesla se glasi približno takole: Literarna sociologija je sociološka panoga, ki uporablja metodo, kakršna je v veljavi v sociologiji znanja in sociologiji umetnosti, in z njo analizira predmet, ki sicer pripada literarnim vedam. Literarnosociološka analiza skuša odkriti skupinsko zavest, skrito za očitno strukturo literarnega dela. Definicija je zapisana že na drugi strani Ruplovega besedila. Razumljiva je in uporabna, vendar problematična do te mere, da za pojasnitev in utemeljitev rabi nadaljnjih 98 strani, kar je povzročilo eno najboljšežnejših geselskih predstavitev med dosedanjimi devetnajstimi v Literarnem leksikonu.

Avtor že uvodoma opozarja, da literarne sociologije ni zamenjavati s sociologiziranjem na témo literatura, ki je pogosta praksa aktualnih političnih interesov. Strah je popolnoma upravičen, saj imajo literatura, literarna veda in pouk literature v šoli z vulgarnim sociologiziranjem same tradicionalno slabe izkušnje. Izkušnje so ustvarile množičnemu trpnemu udeležencu v učno-vzgojnem procesu utrjeno predstavo o tem, kaj naj sociologija z literaturo počne. Po branju Ruplove literarne sociologije ugotavljamo, da delce korenito podira z muko ustvarjene šolske predstave o literarni sociologiji. (Podobno smo presenečeni in vrženi iz uvajenega mišljenja pri knjigi Rastka Močnika s podobnim, a pomenljivo obrnjenim naslovom Raziskave za sociologijo književnosti, ki je izšla pred kratkim.) Kakšne so šolske predstave, se hitro lahko poučimo iz izbora besedil za najnovejši učbenik slovenske književnosti v srednjem usmerjenem izobraževanju (Književnost III) in zlasti iz njihove obravnave v prvih štirih poglavjih. Čeprav se učbenik natančno zaveda slabšalnega prizvoka sintagme vulgarno sociologiziranje in se pojavu načelno odreka, ga v konkretni obdelavi besedil skozi stranska vrata potihno znova in znova vódi na prizorišče s tem, ko se mu najprej zdi potrebno opisati zgodovinski (politični, ekonomski, kulturni) trenutek in šele potem pogledati na literaturo kot odraz, zrcalno podobo (npr. str. 52) tega trenutka ali kot posebno področje uveljavljanja popularnih idej in interesov. Tako pisanje nas ne preseneča, ker smo ga navajeni in se nam zdi prijetno domače, četudi

literaturo v okviru literarne vede degradira na raven ilustrativne ali aplikativne dejavnosti. Če se kaj takega sme dogajati znotraj literarne vede, kakšno pravico do podobnega početja ima šele sociologija, ki se kot znanost že v samem začetku postavlja nad svoj legitimni predmet! Ruplova knjiga preseneti z drugačnim pristopom, z razmišljanjem, ki se odpoveduje nadrejenemu odnosu do literature. Njen strah pred sociologiziranjem je tako močan, da se nam od časa do časa zazdi celo prav malo sociološka. O čem nas informira, potem ko v uvodu zagotovi obema, sociologiji in literaturi, avtonomnost in upravičenost?

Nadaljevanje prvega poglavja je namenjeno začetkom literarne sociologije. Njeni zametki segajo v prva leta 19. stoletja (gospa de Staël), kamor se razraščajo tudi korenine sociologiziranja. Hippolyte Taine je glavno ime pripravljalnega obdobja. Nadalje razmejuje literarno sociologijo od sorodnih ved: estetike, literarne teorije in lingvistike na eni strani in od sociologije kulture, sociologije znanja ter sociologije umetnosti na drugi. Drugo poglavje zvezka našteva teoretične dosežke v razvoju literarne sociologije. Po imenih gre: Karl Marx, Georgij Valentinovič Plehanov, Georg Lukács, Lucien Goldmann, Arnold Hauser, Theodor W. Adorno, Ian Watt, Raymond Williams, Fredric Jameson. Ugotovljen je velik vpliv marksizma na misel imenovanih avtorjev in problematiziran negativni vrednostni odnos, ki ga je večina gojila do novejše literarne produkcije pod očitkom dekadentnosti. Od teh imen je v posebno, četrto poglavje ločen Robert Escarpit za primer empiričnega sociološkega raziskovanja knjige in književnosti. V posebnem poglavju je zato, ker se Rupel očitno strinja z oceno spornosti in očitkom pozitivizma, ki ju teoretiki danes dajejo temu zanimivemu delovnemu področju. Analiza socialnega porekla in statusa avtorjev, popularnosti literature (naklad), pismenosti in bralnih navad, založništva, distribucije, cenzure, kritike, knjižničarstva in sodobne kulturnoindustrijske proizvodnje namreč ne more odgovoriti na temeljno vprašanje o literaturi, ne more razložiti bistva literature.

Peto poglavje pregleduje slovensko pisanje, ki se je ukvarjalo z družbeno vlogo in razumevanjem literature. Gre za literarne programe: Čopovega in Prešernovega, Levstikovega, Jurčičevega, Celestinovega. Že bolj sistematično je izrabljajal sociološke metode Ivan Prijatelj. V sodobnost segajočih imen je še precej: Ivan Cankar, Vladimir Martelanc, Ivo Brnčič, Edvard Kardelj, Boris Zihnerl itd. Sociološko relevantne izjave o literaturi pripadajo tako avtoritetam literarne vede (France Kidrič, Matjaž Kmecl, Franc Zdravec, Gregor Kocijan) kot avtoritetam sociologije (Rastko Močnik in Braco Rotar) ter ekonomije (Martin Žnidaršič). Zadnji dve poglavji snopiča razmišljata o bistvenih nalogah literarne sociologije in njenem odnosu do literature, o vprašanju, ki se je postavilo že na prvi strani razprave. Rezultati literarnosocioloških raziskav, ki jih je do sedaj našteval, avtorja večinoma ne zadovoljujejo, ker prav malo povedo o bistvenem literaturnem in ker rade stopajo v službo političnih interesov. Literarna sociologija se mora izogniti vabljeni praksi, prevajati uporabno vrednost (funkcijo) literature v menjalno vrednost (družbeno koristnost). Literaturi, zlasti umetniški, se mora najprej prepustiti, da jo prizadene, in potem določiti, v čem je (ne)konformizem literarnega dela ter kakšna je njegova funkcija. Literatura je od nekdanje želela biti avtonomna in od nekdanje so ji avtonomnost odrekli in se ji je sama odpovedovala. V neavtonomnem položaju je literatura res lahko zrcalo sveta in družbe, vendar biti zrcalo ni bistveni namen umetniško vredne literature. Jezik literature je samozadosten in ne rabi strokovnih jezikov, da bi ga pojasnjevali, interpretirali in popularizirali. Je pa literarni jezik neprecizen, zato so izjave v njem nepreverljive. Tu je izvor njegove »abstraktnosti« ali večpomenskosti. Resnica literarnega dela ne pripada nobenemu njegovemu posameznemu pomenu, ampak vsem skupaj. Ruplova literarna sociologija noče odkrivati le enega (tj. socialnega) pomena besedil, ampak ima interdisciplinarne ambicije. Analizirati namerava odnose med različnimi pomeni literarnega dela, a bralca ne poteši z ilustracijo takega početja.

Razprava je polna koristnih opozoril, tudi čisto praktične narave, ki bi jih veljalo uzavestiti. Na primer umetnostni amaterizem. Zanj se srčno zavzemajo kulturne inštitucije. Zagovarjajo ga s stališča avtonomnosti (svobode) umetnosti. Najbolj svoboden je ustvarjalec, ki ni vezan na profit, to pa je amater. Dejansko zahteva umetnost celega človeka, torej profesionalca, ki pa ne sme biti konformist, če hoče biti pravi umetnik. Zavzemanje inštitucij za amaterizem se s tega stališča kaže kot prikrit boj proti nekonformističnim profesionalcem. – Koristno je vedeti za Marxov ironični odnos do izjav o napredku (razvoju) literature (str. 37), kakršnih ena se pojavi tudi v omenjenem slovenskem učbeniku za književnost, npr. na že citirani problematični strani.

Pripombe k 18. zvezku Literarnega leksikona pa bi bile lahko naslednje. Rupel teorijo recepcije sicer omenja, vendar je nima za obvezo literarne sociologije. Kolikor je recepcija določena s socialnim statusom, poreklom ali drugimi socialnimi značilnostmi bralca, je prav gotovo dostojen predmet literarne sociologije. Zdi se tudi, da je poročilo o slovenski literarnosociološki ali sociologizirajoči misli le preskopo glede na obsežnejše predstavitve svetovno znanih imen. Pogrešamo zlasti ime Frana Podgornika, omembo mohorjanskega programa in vsaj naštetje glavnih tez slovenske literarnosociološke diskusije.

Naslov zvezka je literarna sociologija namesto sociologija literature, kakor panogo poimenuje npr. Močnik. Odločitev za naslov je zavestna in ustrezna, saj to, kar Rupel v knjižici predstavlja, ni znanost na način, h kateremu teži sociologija, ampak je z esejističnim jezikom in abstraktnimi, literarno izmuzljivimi sklepi res bolj literarna (beri: literarizirana) sociologija, sociologija, ki jo piše literatura.

Miran Hladnik
Filozofska fakulteta v Ljubljani

POLJUDNOZNANSTVENA KNJIGA O SLOVENSKEM JEZIKU

Berta Golob, Žive besede. Mladinska knjiga, Ljubljana 1982, 60 str.

Poljudnoznanstveno pisati o tako abstraktni snovi, kot je jezik, je gotovo težko. Pri Slovencih imamo doslej, kot mi je znano, samo posamezne tovrstne spise v Cicibanovi Veseli šoli. Pri pisanju poročila o Živih besedah si ne maram nadevati drže pikolovskega bralca ali strogega kritika. Takoj na začetku naj povem, da se je po mojem Berti Golob kljub tveganosti početja in pomanjkanju podobnih knjig to delo zelo zelo posrečilo. No, najbrž so k prikupnosti knjige svoje prispevale tudi številne fotografije in humoristične ilustracije Marjana Mančka.

Kaj vse vsebuje knjiga? Tehten uvod ji daje obsežna zbirka pregovorov, rekov in izrekov o besedi. S tem je opravičen naslov. Nato sledi na živahen način predstavljena strokovna tematika v dveh velikih lokih. Najprej od živalske govornice, nastanka jezikov, vznika karantanske slovenščine do sodobnega slovenskega jezika z vsemi njegovimi socialnimi, funkcijskimi in prenosniškimi zvrstmi. Nato pa od iznajdbe pisave do telekomunikacij, od Brižinskih spomenikov do Branke Jurca in Pavla Zidarja, od prvega slovničarja Adama Bohoriča do Jožeta Toporišiča, od abecedne vojne do javnega pisma Socialistične zveze delovnega ljudstva o slovenskem jeziku, od normativnih priročnikov do poklicev, ki so povezani z jezikom. Največji poudarek je dan razpravljanju o zvrstnosti. Doslej je bil v naši zavesti vse prevelik prepad med pravilnim in nepravilnim, med knjižnim in pogovornim, med šolskim in pouličnim. V knjigi Žive besede se kot ljubezniv pripev ponavlja misel, da uporabljajmo govornemu položaju primeren jezik: »V zborni obliki predvsem be-